

Роль та значення традиційних бібліотечних каталогів в сучасній роботі бібліотек: історія та трансформація

ОРЄШИНА Н. В.

Київ, Україна

Анотація

У статті йдеться про традиційні бібліотечні каталоги, зокрема, систему каталогів та картотек Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Висвітлено історію та трансформацію генерального систематичного каталогу НБУВ, а також бібліотечно-бібліографічної класифікації, за якою його побудовано та її модернізацію. Проаналізовано роль та значення традиційних бібліотечних каталогів в сучасній роботі бібліотек.

Ключові слова: бібліотечний каталог, систематичний каталог, ББК, «Рубрикатор НБУВ».

Abstract

The article dwells upon the traditional library catalogues, in particular, system of catalogues and card catalogues of Vernadsky National Library of Ukraine. Paper describes history and transformation of general systematic catalogue of VNLU and presents library-bibliographic classification according to which general systematic catalogue was created. The role and meaning of the traditional library catalogues are analysed.

Keywords: library catalogue, systematic catalogue, LBC, VNLU rubricator.

У Концепції державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року зазначено, що в умовах

Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства

розвитку науково-технічного прогресу, зокрема інформаційних технологій, існує проблема зниження рівня читацької культури населення, а також інтересу до користування друкованою книгою як джерелом інформації. Сучасна соціокультурна ситуація призвела до зниження авторитету друкованого слова, посилення факторів, що впливають на читацьку активність населення [1, с. 62-64]. Підвищити рівень культурної, зокрема читацької, компетенції населення, крім широко розповсюджених інформаційних технологій, як і раніше допомагають традиційні джерела організації знань. Йдеться про традиційну інформаційно-пошукову систему бібліотеки – бібліотечні каталоги. Згідно ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» [5], бібліотечний каталог – перелік каталогових записів документів бібліотечного фонду, впорядкованих відповідно до певних правил і складених за певним порядком, що розкриває зміст бібліотечних фондів.

Традиційні бібліотечні карткові каталоги були та залишаються надійним достовірним джерелом структурованої бібліографічної інформації та займають належне місце в інформаційно-пошуковому апараті будь-якої бібліотечної установи. За словами Е. Р. Сукіасяна, багато говорять про недоліки карткових каталогів, але нікому ще не вдалось довести, що система карткових каталогів, яка адекватно відображає зміст бібліотечних фондів, має «фізіологічні вади», які б заважали використовувати фонди бібліотек, передавати знання з покоління в покоління, здобувати інформацію традиційними методами достатньо повно і багатоаспектно [9].

Система традиційних каталогів і картотек Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ; Бібліотека) – це інформаційно-пошукова система традиційного бібліотечного типу, що забезпечує читачів, бібліотекарів та бібліографів повною та різноаспектною інформацією, про всі види документів, що зберігаються у НБУВ [6, с.5]. Бібліотечні каталоги НБУВ всебічно розкривають фонди бібліотеки, забезпечують оперативний та цілеспрямований розшук у великих масивах матеріалів вторинної

інформації, дають можливість найповнішого забезпечення конкретних інформаційних запитів. Система каталогів відповідає структурі її фондів та має такі підсистеми: центральна система каталогів, що відображає фонди основного книгосховища НБУВ; каталоги Відділів довідково-бібліографічного обслуговування та бібліотекознавства, загальних та галузевих читацьких залів, Залу періодики, Відділу нових надходжень та Відділу абонементу; каталоги спеціалізованих читальних залів і відділів; каталоги філій НБУВ.

Генеральний систематичний каталог (ГСК) НБУВ складається з двох частин: каталогу документів, надрукованих кириличним шрифтом та каталогу документів, надрукованих латинським шрифтом. Він належить до центральної системи каталогів НБУВ та розкриває фонди НБУВ за змістом. ГСК містить бібліографічні описи книг, брошур, збірників, окремих випусків продовжуваних видань, що мають тематичні назви, описи авторефератів кандидатських та докторських дисертацій, книжкових видань ООН та її спеціалізованих установ, а також мікрофільмів та фотокопій книжкових видань, видань на електронних носіях. Каталог почали створювати у 1920 р. Знаходиться він у віданні Відділу систематизації (ВС), має постійний характер, виконує функції читацького та службового. За хронологічним охопленням містить бібліографічні описи з першої половини ХХ століття до сьогоднішнього дня. Станом на 1.01.2013 обсяг каталогу складає 4 491 187 карток, з них громадянським шрифтом 3 848 656 карток, латинським шрифтом – 642 531 картка.

З початку заснування каталогу документи систематизувались за Децимальною (десятьковою) системою класифікації літератури, прийнятою Міжнародним бібліографічним інститутом у Брюсселі, яку вважали найзручнішою для універсальних бібліотек на той час [4, с. 31]. Згідно з постановою президії АН УРСР від 22 червня 1965 р., Державна публічна бібліотека (назва НБУВ з 1948 по 1965 рр.) стає Центральною науковою бібліотекою АН УРСР та одержує статус науково-дослідної установи [3, с. 14]. Наприкінці того ж року, за рішенням Вченої ради Бібліотеки, розпочалось редагування, а згодом

і повна перебудова систематичних каталогів (СК) за Бібліотечно-бібліографічною класифікацією (ББК). Було розроблено та затверджено низку інструктивно-методичних матеріалів про перехід ГСК на ББК для наукових бібліотек, про розміщення бібліографічних описів в рубриках СК, про оформлення, запровадження загальних типових поділів тощо [4, с. 143-144].

Декілька слів про класифікаційну систему ББК. Варто зауважити, що радянські бібліотеки середини минулого століття вже давно зазнавали гостру необхідність в класифікаційній системі, єдиній для всіх бібліотечних установ, яка б відповідала тодішньому суспільно-політичному ладу та тогочасному стану науки. Такою системою стала ББК. Створювалась вона як ідеологічна класифікація – «Радянська ББК», що базувалась на марксистсько-ленінській класифікації наук. ББК – інформаційно-пошукова мова, яка являє собою ієрархічну комбінаційну систему класифікації, була розроблена у 1958–1968 рр. Основна причина її створення – нагальна потреба радянських бібліотек в класифікації, що давала б можливість вести систематизацію величезних потоків суспільно-політичної літератури, виходячи з ідеології держави. ББК – «наймолодша» серед найуживаніших класифікацій світу, тому найбільш повно відображає сучасні досягнення людства в науці та техніці, нові напрями в розвитку сучасного наукового знання (його логіку, структуру та зміст). В якості наукових консультантів, експертів та рецензентів до розробки ББК було залучено понад 800 вчених, десятки науково-дослідних організацій, навчальних закладів, сотні бібліотек СРСР [2]. Основний ряд ББК містить шість основних циклів: марксизм-ленінізм як методологія наукового пізнання (згодом був замінений міждисциплінарним розділом), науки про природу, прикладні науки, науки про суспільство, науки про мислення; заключним є розділ, що збирає літературу універсального змісту. Усі розділи, окрім першого, розташовано в порядку історичного розвитку об'єктивної дійсності: природа – суспільство – мислення. З урахуванням особливостей систематики книг введені узагальнюючі класи – для циклів

природничих наук (Б), суспільних наук (С) [10, с. 200-202]. ББК була задумана і реалізована як система таблиць, до складу якої входили таблиці різного ступеню деталізації. В Бібліотеці використовували таблиці для наукових бібліотек в 25-ти випусках, 30-ти книгах для бібліотек з фондом, що перевищує 1 млн. од. (1960-1968 pp.) з допоміжними таблицями типових поділів (загальних, територіальних, спеціальних), а також наступними доповненнями та виправленнями. В СРСР, де за умов «залізної завіси», жодна з міжнародних класифікаційних систем не могла бути застосована (окрім УДК, що з 1961 року була обов'язковою до використання, але з жорстким обмеженням сфери застосування: лише для систематизації природничо-наукової, технічної та сільськогосподарської літератури), ББК широко впроваджувалась в бібліотеках усіх типів.

Отже, з 1965 р. ГСК було перебудовано за ББК для наукових бібліотек. Але з надбанням Україною незалежності у 1991 р., постало питання про створення власної бібліотечно-бібліографічної класифікаційної системи, до того ж більш сучасної. Та з огляду на складне фінансове становище та загальну невизначеність країни, яка щойно отримала політичну автономію та втратила наукові зв'язки з сусідніми країнами, зокрема Росією, де знаходився головний методичний центр розробників ББК (ДБЛ), довелось шукати інші можливості. Так з'явився «Рубрикатор НБУВ».

У 1993 р. головні спеціалісти ВС НБУВ у співпраці з науковцями розпочали створення власного «Рубрикатора НБУВ» (РНБУВ) на основі робочих таблиць класифікації бібліотеки (РТКБ) (базисною основою яких був повний варіант таблиць ББК для наукових бібліотек), низки прийнятих систематизаторами методичних рішень, що відображали досвід багаторічної копійкової роботи по прийняттю тих чи інших класифікаційних рішень щодо відображення в каталогах національної тематики, нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК [7, с. 8]. РНБУВ впорядкований за засадах чіткої ієрархічної підрядності від більш загального підкласу до меншого, більш деталізованого. Його класифікаційна структура,

відповідно до якої організовано каталог, вирізняється ієрархічністю побудови. Інформацію в межах даного класифікаційного механізму побудовано відповідно до відношень підрядності, а структура класифікації характеризується систематизаційною властивістю інформаційних даних [8, с. 8-9]. РНБУВ використовується у технологічному циклі «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в НБУВ» в умовах паралельного існування традиційних та комп'ютерних технологій, організації довідково-пошукового апарату, а також виконання інформаційних запитів читачів бібліотеки, інформаційного пошуку. Його організаційно-пошуковим ядром є РТКБ – ПІМ класифікаційного типу, що походить від ББК і наслідує її структурно та методично. РНБУВ є універсальним за змістом, складається з розділів природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук, налічує більше 50 тис. рубрик. Його розроблення триває, нові окремі розділи видаються поступово в міру напрацювання.

На сьогоднішній день, крім Таблиць територіальних типових поділів (ТТП), що вийшли друком у 2004 р., окремими виданнями було опубліковано такі розділи та підрозділи РНБУВ:

- розділ «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» (2005 р.);
- розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка»:
- «М1 Технологія деревини» (2006 р.),
- «М2/7 Виробництва легкої промисловості» (2007 р.),
- «М8 Поліграфічне виробництво» (2008 р.),
- «М9 Фотокінотехніка» (2009 р.);
- розділ «Ж Техніка і технічні науки у цілому» (2010 р.);
- розділ «Н Будівництво» (2010 р.);
- підрозділ «381 Кібернетика. 397 Інформаційна та обчислювальна техніка» (2011 р.);
- розділ «І Гірнична справа» (2012 р.).

Також у 2007 р. було видано Таблицю етнічних типових поділів призначену для уніфікованої організації у систематичних

каталогах матеріалу за етнічною ознакою, для використання у бібліографічних виданнях тощо.

Щодо довідково-пошукового апарату (ДПА) спеціалізованих підрозділів Бібліотеки, вони мають каталоги, що відповідають профілю їх роботи та наявним у їх фондах видам документів. Спеціалісти ВС співпрацюють зі співробітниками читального залу Відділу бібліотекознавства, Австрійською, Іранською, Китайською бібліотеками, Залом ООН та іншими підрозділами НБУВ. Ладні надавати будь-яку методичну допомогу Відділам НБУВ, у складі ДПА яких функціонують систематичні каталоги, а також за її межами.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що традиційні бібліотечні каталоги, зокрема СК, є яскравим прикладом організованого знання, носієм достовірної структурованої бібліографічної інформації. Вивірені роками, довівши свою здатність трансформуватися разом з невпинним розвитком науки та технологій, СК не втрачають свого наукового значення і сьогодні, в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства, коли традиційні бібліотечні процеси дедалі більше автоматизують, створюючи інноваційні бібліотечно-пошукові системи. Тим більше, що стан сьогоденної матеріальної бази бібліотек (недостатня кількість автоматизованих робочих місць тощо) і загальний рівень фінансування бібліотечної галузі в цілому поки що не дозволяють думати про консервацію карткових СК та повну відмову від традиційної карткової бібліотечної технології.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека в правовому полі : довідкове видання / Нац. парлам. б-ка України. – К., 2010. – 164 с.
2. Гендина Н. И. Библиотечно-библиографическая классификация (ББК) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: www.taoi.kemguki.ru/disciplines/lo/BBK.pdf. – Название с экрана. – Дата просмотра : 24.11.2012 г.

3. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965 – 1991 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2008. – 373 с.
4. История Центральной научной библиотеки Академии наук УССР / [редкол. : И. К. Белодед (отв. ред.) и др.] ; АН УССР, ЦНБ. – К. : Наук. думка, 1979. – 224 с.
5. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 43 с.
6. Каталоги Центральной научной библиотеки : справочник / сост. А. П. Дараган, М. Я. Каганова. – К. : Наукова думка, 1981. – 78 с.
7. Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Таблиці територіальних типових поділів [Текст] / І. І. Багрій [та ін.]; НАН України. НБУВ; Голов. ред. О. С. Онищенко. – К.: НБУВ, 2004. – 769с.
8. Сербін О. Систематичність та систематизаційність організації інформації – основні принципи відображення наукового знання в межах каталогу сучасної бібліотеки / О. Сербін // Бібл. вісн. – 2012. – № 2 (208). – С.3–10.
9. Сукиасян Э. Р. «Темный» этап в истории организации знаний в библиотеках [Электронный ресурс] / Э. Р. Сукиасян. – Режим доступа : URL: www.gpntb.ru/ntb/ntb/2011/10/ntb_10_5_2011-sukiasyan.pdf. – Название с экрана. – Дата просмотра : 30 июня 2012 г.
10. Эйдельман Б. Ю. Библиотечная классификация и систематический каталог: учеб. пособие для библиотечных факультетов культурно-педагогических институтов / Б. Ю. Эйдельман. – М. : Книга, 1977. – 311 с.